
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ՕՐԴՈՒԽԱՆՅԱՆ Է. Հ.

Մասնակցության խնդիրը միշտ եղել է քաղաքականության բաղկացուցիչ տարրերից մեկը: Քաղաքական գործընթացներն առանց մասնակցության պատկերացնելն ուղղակի անհնարին է, քանզի այն քաղաքական վարքագծի դրսևորման ձև է, որի հիմնական գործառույթը քաղաքական համակարգի վրա ազդեցություն գործելն է, այսինքն՝ քաղաքական որոշումներին և այլ քաղաքական գործընթացներին, ինչպես նաև՝ քաղաքական ինստիտուտների ձևավորմանը մասնակցելը:

Քաղաքական մասնակցության մասին առավել տարածված դասակարգումներից մեկն առաջարկել է բրիտանացի քաղաքագետ Ա. Մարշը¹, ով առանձնացնում է քաղաքական մասնակցության երեք հիմնական ձև՝ *օրթողոքսալ*, *ոչ օրթողոքսալ* և *քաղաքական հանցագործություն*: Քաղաքական օրթողոքսալ մասնակցության շարքին են դասվում քաղաքական համակարգի կայուն գործառնությունն ապահովող գործողությունները, իսկ ոչ օրթողոքսալ են համարվում չարտոնված կամ քաղաքական համակարգի դեմ ուղղված գործողությունները: Իսկ քաղաքական հանցագործությունը ոչ լեգիտիմ բռնությամբ ուղեկցվող ապօրինի գործողություններն են:

Քաղաքական մասնակցությունը շատ հաճախ ուղեկցվում է քաղաքացիական անհնազանդությամբ: Հետաքրքիր է այս հարցի վերաբերյալ Հաբերմասի² դիրքորոշումը, ով ազատ պետության քաղաքական մշակույթի հիմնաքարը համարում է քաղաքացիական անհնազանդությունը, քանզի նրա մեթոդները և օրինականությունը դեռևս չեն երաշխավորում քաղաքական որոշումների լեգիտիմությունը: Մակայն ինքնավար իշխանությանը դիմադրություն կարող է ցույց տալ միայն քաղաքացիական հասարակությունը, որն օժտված է ակտիվ, քննադատական մտքով, իշխանությունը վերահսկելու և նրա անարդար որոշումների դեմ պայքարելու իրավագործությամբ: Այս պարագայում կարելի է նշել, որ ընդդիմությունը հասարակության ակտիվ մասն է, որը ցանկանում է լուծել առկա սոցիալական խնդիրներն այլընտրանքային ճանապարհով:

Քաղաքական մասնակցության գործում կարևորվում է նաև քաղաքական խոսույթի դերը, որը ենթադրում է քաղաքական գործընթացների մասնակիցների միջև կարծիքների, դիրքորոշումների, մտադրությունների ինքնակամ և ազատ փոխանակում, ինչն անհրաժեշտ է քաղաքական դիրքորոշումների հստակեցման, ինչպես նաև առկա քաղաքական և սոցիալական խնդիրների շուրջ հնարավոր համաձայնության ձեռքբերման

¹ Marsh A., *Protest and Political Consciousness*, London, 1977.

² Habermas J., *Civil Disobedience. Litmus Test for the Democratic Constitutional State/* (*Berkeley Journal of Sociology*, 1985).

համար: Այս պարագայում քաղաքական մասնակցությունը կարելի է մեկնաբանել կոնֆլիկտային և համաձայնության խոսույթների տեսանկյունից: Բացասական մտադրությամբ քաղաքական մասնակցությունը կարող է ստեղծել կոնֆլիկտային խոսույթի օրինակ, մինչդեռ դրական մտադրությամբ քաղաքական մասնակցությունը ենթադրում է համաձայնության խոսույթ: Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ կոնֆլիկտային խոսույթի հաղթահարումը հնարավոր է դառնում համաձայնության խոսույթի միջոցով, հետևաբար բացասական հետևանքներ ունեցող քաղաքական մասնակցության խնդրայնության դրական լուծման միակ խելամիտ միջոցը համաձայնության խոսույթն է:

Անդրադառնալով քաղաքական մասնակցության *կոնվենցիոնալ* և *ոչ կոնվենցիոնալ* ձևերին: Քաղաքական մասնակցության այս դասակարգումն առաջարկել է ամերիկացի քաղաքագետ Լ. Միլբրայթը³: Կոնվենցիոնալ մասնակցություն ասելով՝ Միլբրայթը նկատի ունի օրինական մասնակցությունը, իսկ *ոչ կոնվենցիոնալ* մասնակցությունը ենթադրում է իշխանության և քաղաքական համակարգի դեմ ուղղված ապօրինի գործողություններ: Առաջինի թվին են դասվում քվեարկությունը, մասնակցությունը կուսակցությունների աշխատանքներին և նախընտրական քարոզարշավներին, իսկ երկրորդին են վերաբերում մասնակցությունը խռովություններին, դավադրություններին, հեղաշրջումներին, քաղաքական ահաբեկչությանը, ծայրահեղականությանը և այլն:

Կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության ձևերը սահմանվում և կարգավորվում են օրենսդրությամբ: Այսպիսի քաղաքական մասնակցությունը վերահսկվում է իշխանության կողմից, հետևաբար ենթարկվում է որոշակի սահմանափակումների, որն իր հերթին թույլ չի տալիս քաղաքական մասնակցության տվյալ ձևին լիարժեք դրսևորվել: Որպես օրինակ՝ կարելի է նշել *ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին օրենսդրական ակտերը*, որոնք սահմանում են քաղաքական մասնակցության տվյալ ձևի թույլատրելի և ոչ թույլատրելի գործողությունների սահմանները, դրանց անցկացման վայրերը և ժամանակացույցը:

Հարկ է նշել, որ պետության քաղաքականությունը շատ հաճախ ուղղված է լինում հասարակության քաղաքական մասնակցության վերոհիշյալ ձևի սահմանափակմանը, ինչը չի համապատասխանում ժողովրդավարական արժեքներին և քաղաքացիական հասարակության սկզբունքներին՝ խոչընդոտելով ժողովրդավարացման գործընթացը:

Անհրաժեշտ է ընդլայնել հասարակության քաղաքական մասնակցության շրջանակները, քանզի ժողովրդի կողմից ընտրվող իշխանությունը պետք է պատասխանատու և հաշվետու լինի ժողովրդի առջև և չփորձի խուսափել նրա քննադատությունից, ինչը հաճախ տեղի է ունենում ժամանակակից աշխարհում: Ժողովրդավարական պետություններում քաղաքական մասնակցության ձև հանդիսացող հանրահավաքներին, ցույցերին, երթերին մասնակցությունը դիտարկվում է որպես ժողովրդի կողմից իշխանությունը վերահսկելու հրապարակային գործառնություն, որը նրան

³ Milbrath L.W., *Political Participation*, Chicago, 1965.

ստիպում է չանտեսել ժողովրդի շահերը և նրան չգրկել պետության կառավարման գործընթացում անուղղակի մասնակցությունից: Սակայն այս հանգամանքը չպետք է նաև որոշ քաղաքական շահեր հետապնդող ուժերի համար դառնա իշխանության դեմ ուժով դուրս գալու նախապայման և ծառայի նրանց եսասիրական նկրտումներին ու նպատակներին, այլ ընդհակառակը, այս պարագայում պետք է գործի փոխզույգման և փոխհամաձայնության սկզբունքը՝ երկուստեք բարօրության ապահովման համար:

Ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության առավել հաճախ հանդիպող ձևերից են *խռովությունը, դավադրությունը, ապստամբությունը, հեղափոխությունը և այլն*: Այս երևույթները դրսևորվել են պատմության տարբեր փուլերում և շարունակվում են մինչ օրս:

Ընդհանուր առմամբ, այս բոլոր ձևերն էլ ունեն ընդհանուր հատկանիշներ, և դրանց միջև խիստ հատկանշական տարբերություններ չեն նկատվում, քանզի այս ձևերի գլխավոր նպատակն ուժի գործադրությամբ քաղաքական իշխանության տապալումն է և նորի հաստատումը:

Ժամանակակից աշխարհում առաջանում են ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության նոր ձևեր, որոնց թվին կարելի է դասել *քաղաքական ծայրահեղականությունը և քաղաքական ահաբեկչությունը*: Հետազոտողների մի մասը հակված է դրանք չհամարել որպես քաղաքական մասնակցության ձևեր, քանզի դրանք վերագրվում են քրեորեն պատժելի հանցանքներին, սակայն մյուսների կարծիքով, ընդդիմությունը ևս մի ժամանակ արգելված էր և համարվում էր հակակառավարական գործունեություն, որի համար սահմանվում էր մահապատիժ: Մինչդեռ այսօր ժողովրդավարական երկրներում այն քաղաքական գործընթացների ազատ մասնակից է:

Քաղաքական ծայրահեղականությունը բացասական, հակասոցիալական երևույթ է, որը կիրառում է ոչ լեգիտիմ բռնություն կամ սպառնալիքներ իր քաղաքական նպատակներին հասնելու համար: Հասարակականքաղաքական երևույթ համարվող քաղաքական ծայրահեղականությունը իր քաղաքական նպատակներին հասնելու համար, առանց որևէ լեգիտիմ լիազորության, կիրառում է բռնության տարբեր ձևեր: Այս պարագայում կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացությունների՝ *1. քաղաքական ծայրահեղականությունը որոշակի սոցիալ-տնտեսական կենսապայմանների ստեղծումն է, 2. ծայրահեղականության գլխավոր հատկությունը քաղաքական պայքարում բռնության կիրառումն է, 3. ծայրահեղականությունը քաղաքական պայքարի մեթոդ է*:

Ինչ վերաբերում է քաղաքական ահաբեկչությանը, ապա այն ևս իր քաղաքական նպատակներին հասնելու համար կիրառում է բռնություն: Գոյություն ունի ահաբեկչության վերաբերյալ մոտ հարյուր սահմանում, սակայն այդ սահմանումների մեծամասնությունը հանգում է հետևյալ գաղափարին, այն է՝ *բռնությունը կամ բռնության սպառնալիքը համարվում է ահաբեկչության միջոց*: Մի շարք քաղաքագիտական բառարաններում «ահաբեկչություն» եզրը սահմանվում է որպես ծայրահեղական կազմակերպությունների և անձանց ընդդիմադիր գործունեություն, երբ բռն-

նությամբ կամ դրա սպառնալիքով տվյալ ուժերը փորձում են հասնել իրենց նպատակներին⁴։ Գոյություն ունի նաև ահաբեկչության մեկ այլ էական բաղադրիչ։ Խոսքը վերջինիս քաղաքական ուղղվածության մասին է։ Այս դեպքում դիտարկվում է ահաբեկչության՝ որոշակի քաղաքական նպատակներին հասնելու երևույթը։ Ի դեպ, այդ քաղաքական նպատակները բազմազան են։ Դրանք կարող են ուղղված լինել պետական կարգի փլուզմանը, տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական բարեփոխումների անցկացմանը, որոնք անտեսվում են կառավարության կողմից։ Վերջին դեպքում բռնությունը կիրառվում է իշխանության վրա ազդեցություն գործելու նպատակով։

Հարկ է նշել մի կարևոր հանգամանք, ըստ որի՝ քաղաքական բռնության սուբյեկտը և օբյեկտը կարող են փոխվել քաղաքական գործընթացների զարգացման հետևանքով։ Եթե քաղաքական գործընթացները հանգեցնում են տնտեսական, սոցիալական ճգնաժամերի, ապա քաղաքական բռնության սուբյեկտի դերը ստանձնում են հասարակության ճնշված շերտերը, որպեսզի քաղաքական բռնության ճանապարհով իշխանությունը ստիպեն լուծել առկա կենսական նշանակություն ունեցող խնդիրները կամ զիջել իշխանությունն ավելի բանիմաց և նպատակասլաց քաղաքական ուժերի՝ արդյունքում իշխանությանը դարձնելով քաղաքական բռնության օբյեկտ։ Մինչդեռ քաղաքական իշխանությունը կարող է դիմել քաղաքական բռնության՝ դառնալով դրա սուբյեկտ միայն այն ժամանակ, երբ առկա է ծալված կամ բացահայտ սպառնալիք որոշ հասարակական-քաղաքական ուժերի կողմից իշխանությունը զավթելու համար։ Այս դեպքում քաղաքական իշխանությունը դիմում է բռնություն գործադրելու իր լեգիտիմ իրավունքին այն պատճառով, որպեսզի ճնշի իր դեմ դուրս ելած քաղաքական ուժերին՝ փորձելով պաշտպանել իր լեգիտիմությունը և իշխանությունը։ Հայտնի ճշմարտություն է այն, որ *ոչ մի քաղաքական ուժ չի ցանկանում իշխանությունը կամուփին զիջել ուրիշներին*։ Նման դեպքերում իշխանության և հասարակության կամ նրա մի հատվածի միջև առաջացած կոնֆլիկտային իրավիճակը հարթելու համար հարկավոր է երկկողմ փոխզիջումային քաղաքականության իրականացում, որտեղ հաշվի կառնվեն երկու կողմերի շահերը, և քայլեր կձեռնարկվեն կոնսենսուսի միջոցով առկա խնդիրների փոխշահավետ լուծմանը հասնելու համար։ Այս պարագայում կարևոր նախապայման է քաղաքական խոսույթը, քանի որ միայն դրա առկայության և արդյունավետ գործելու պայմաններում են հնարավոր կոնֆլիկտների հարթման վերոհիշյալ կոնսենսուսային եղանակները։ *Քաղաքական խոսույթը, որն ապահովում է քաղաքական հաղորդակցությունը ինչպես կոնֆլիկտային, այնպես էլ հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում, թույլ է տալիս առկա խնդիրների համար գտնել ավելի իրատեսական և արդյունավետ լուծումներ*։

Ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության այնպիսի ձևեր, ինչպիսիք են ծայրահեղականությունը և ահաբեկչությունը, պահանջում են

⁴ Պողոսյան Վ., Միրումյան Կ., Բաբաջանյան Ա., Աստվածատուրով Ս., «Քաղաքագիտություն» հանրագիտական բառարան, Ե., 2004։

օրենսդրական սահմանափակումներ: Վերջին ժամանակներում ՀՀ-ում այս ուղղությամբ ձեռնարկվել են բազմաթիվ միջոցառումներ:

2005 թ. մարտի 22-ին ԱԺ-ն ընդունեց «Ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքը, որը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետությունում ահաբեկչության դեմ պայքարի իրավական և կազմակերպական հիմքերը և կարգավորում է ահաբեկչության դեմ պայքարի իրականացման հետ կապված հարաբերությունները: Այս օրենքում հստակ սահմանվում են ահաբեկչության դեմ պայքարի նպատակները, որոնց համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ահաբեկչության դեմ պայքարի կազմակերպումը նպատակաուղղված է՝ 1. ահաբեկչական գործունեության նախագոյացմանը, բացահայտմանը, կանխմանը, խափանմանը և դրա հետևանքների նվազեցմանը. 2. ահաբեկչությունից անձի, հասարակության և պետության պաշտպանությանը. 3. ահաբեկչական գործունեությանը նպաստող պատճառների ու պայմանների բացահայտմանը և վերացմանը⁵:

Միանշանակ կարելի է արձանագրել, որ ՀՀ-ում ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության այս ոլորտն ունի հստակ իրավական կարգավորման հիմքեր: Կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության ամենատարածված ձևը *ընտրազանգվածի վարքագիծն է*: Ժողովրդավարական պետություններում չափազանց կարևոր է քաղաքական մասնակցության այս ձևը, քանի որ այն հիմք է համընդհանուր ընտրությունների միջոցով քաղաքական իշխանության ձևավորման համար: Որպես ժողովրդավարացման գործընթացում գտնվող երկիր՝ ՀՀ-ի համար ևս կարևոր է ընտրազանգվածի վարքագիծը, քանզի այն քաղաքացիական հասարակության ձևավորման և դրա ամրապնդման կարևոր նախապայմաններից մեկն է:

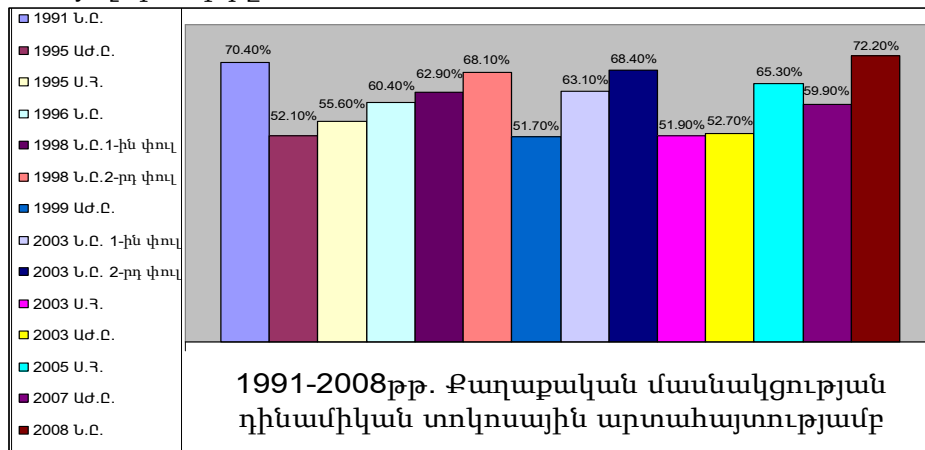
Այժմ անդրադառնանք 1991 թ. մինչև 2008 թ. տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների, ԱԺ ընտրությունների և Սահմանադրության հանրաքվեների (աղյուսակներում համապատասխանաբար՝ Ն.Ը., ԱԺ.Ը. և Մ.Հ.) ուսումնասիրությանը և վերլուծությանը տվյալ ժամանակահատվածում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության դինամիկայի ներկայացման նպատակով: Ստորև ներկայացնենք 1991-2008 թթ. ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության պատկերը ՀՀ-ում, որը հիմնված է պաշտոնական տվյալների վրա⁶.

⁵ «Ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 2, կետ՝ 1, 2, 3:

⁶ ՀՀ Ազգային արխիվ /1. ՀՀ Գերագույն խորհրդի պատգամավորների ընտրությունների կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, 16.X.1991 թ. ՀՀ Նախագահի ընտրության արձանագրություններ, ֆոնդ 1183, ց. 1, գ. 52, 2. Վերլուծական տեղեկանք, ՀՀ ԱԺ ընտրությունների և ՀՀ Սահմանադրության հանրաքվեի արդյունքների ամփոփման մասին, ֆոնդ 1183, ց. 1, գ. 31, 3. ՀՀ Նախագահի ընտրությունների ընտրական հանձնաժողովների արձանագրությունները, ֆ. 1183, ց. 3, գ. 97, 4. 1998, ՀՀ Նախագահի արտահերթ ընտրությունների քվեարկության վերջնական արդյունքների մասին ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի ամփոփիչ արձանագրություններ, ֆ. 1183, ց. 3, գ. 143, 5. 30.V.1999 թ. ՀՀ ԱԺ ընտրությունների արդյունքներ, <http://elections.am/Default.aspx>, 6. 19.II.2003 թ. ՀՀ Նախագահի ընտրությունների 1-ին փուլի արդյունքներ, <http://elections.am/Default.aspx>, 7. 5.III.2003 թ. ՀՀ Նախագահի ընտրությունների 2-րդ փուլի արդյունքներ, <http://electi-ons.am/Default.aspx>, 8. 25.V.2003 թ. ՀՀ ԱԺ ընտրությունների արդյունքներ, <http://elections.am/De-fault.aspx>, 9. 25.V.2003 թ. (ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի) հանրաքվեի արդյունքներ, <http://electi-ons.am/Default.aspx>, 10. 27.XI.2005 թ. (ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի) հանրաքվեի արդյունքներ, <http://electi-ons.am/De-fault.aspx>, 11. 12.V.2007թ. ՀՀ ԱԺ ընտրությունների արդյունքներ, <http://elections.am/Default.aspx>, 12. 19.II.2008 թ. ՀՀ Նախագահի ընտրություններ, <http://electi-ons.am/Default.aspx>

Տարեթիվը	ՀՀ ընտրողների ընդհանուր թիվը՝ ըստ ընտրողների ցուցակների	Քվեարկությանը մասնակցած ընտրողների թիվը՝ ըստ ստորագրությունների	Մասնակցության տոկոսը՝
1991 թ. Ն.Ը.	2. 155. 698	1. 518. 090	70.4%
1995 թ. Ս.Հ.	2. 189. 804	1. 217. 531	55.6%
1995 թ. ԱԺ.Ը.	2. 461. 700	1. 283. 573	52.1%
1996 թ. Ն.Ը.	2. 201. 999	1. 331. 029	60.4%
1998 թ. Ն.Ը. 1-ին փուլ	2. 300. 816	1. 449. 004	62.9%
1998 թ. Ն.Ը. 2-րդ փուլ	2. 300. 816	1. 567. 702	68.1%
1999 թ. ԱԺ.Ը.	2. 198. 544	1. 137. 660	51.7%
2003 թ. Ն.Ը. 1-ին փուլ	2. 315. 410	1. 462. 383	63.1%
2003 թ. Ն.Ը. 2-րդ փուլ	2. 331. 507	1. 595. 702	68.4%
2003 թ. ԱԺ.Ը.	2. 340. 744	1. 233. 757	52.7%
2003 թ. Ս.Հ.	2. 339. 704	1. 215. 908	51.9%
2005 թ. Ս.Հ.	2. 317. 462	1. 514. 545	65.3%
2007 թ. ԱԺ.Ը.	2. 319. 722	1. 391. 540	59.9%
2008 թ. Ն.Ը.	2. 311. 917	1. 671. 027	72.2%

1991-2008 թթ. ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության վերաբերյալ վերոհիշյալ տվյալների համադրման և համեմատության արդյունքում ստանում ենք հետևյալ պատկերը՝

Այսպիսով, 1991-2008 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ քաղաքական մասնակցության ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ ընտրական իրավունք ունեցող քա-

ղաքացիների մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է 2008 թ. փետրվարի 19-ի ՀՀ Նախագահի ընտրություններում (72.20%), երկրորդ տեղում է 1991 թ. հոկտեմբերի 16-ի ՀՀ Նախագահի ընտրություններում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը (70.40%), իսկ երրորդ տեղում՝ 2003 թ. մարտի 30-ին տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների երկրորդ փուլում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը (68.40%): ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենացածր ցուցանիշը գրանցվել է 2003 թ. մայիսի 25-ի (ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի) հանրաքվեում (51.90%):

Ուշագրավ է այն, որ 1991-2008 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշները ՀՀ-ում գրանցվել են նախագահական ընտրությունների ժամանակ, մինչդեռ խորհրդարանական և, առավել ևս, սահմանադրության հանրաքվեների ժամանակ ընտրազանգվածի մասնակցության ցուցանիշներն ընդհանուր առմամբ զիջում են նախագահական ընտրությունների ցուցանիշներին: Այս երևույթը կապված է տվյալ իրադարձությունների շուրջ հասարակական-քաղաքական քննարկումների հաճախակիության և դրանց հրապարակայնության հետ: Բանն այն է, որ նախագահական ընտրությունների ժամանակ քաղաքական քննարկումների տիրույթը, տեղեկատվության տարածման ծավալները և հասարակության կողմից դրանց ուղղված արձագանքներն ավելի մեծ են, քան համընդհանուր քվեարկության մյուս դեպքերում, քանզի նախագահական ընտրությունների ժամանակ հասարակության գրեթե բոլոր շերտերը ցուցաբերում են քաղաքական բարձր ակտիվություն, շահագրգռվածություն, որչափով իրենց շահերի, պահանջների բավարարման, սոցիալական խնդիրների լուծման հնարավորությունների իրականացումը կապում են ապագա նախագահի հետ: Վերոհիշյալ բոլոր գործոնները նպաստում են հասարակական-քաղաքական լայնածավալ քննարկումների կազմակերպմանը, ինչն էլ իր հերթին ձևավորում է քաղաքական խոսույթ, որը, ազդելով հասարակական գիտակցության վրա իր մանիպուլյացիոն գործառնությամբ, կարող է պայմանավորել ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ակտիվությունը: Ահա սա է պատճառը, որ նախագահական ընտրությունների ժամանակ ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշներն ավելի բարձր էին, որն էլ պայմանավորված էր նախընտրական քարոզարշավների ընթացքում հասարակական-քաղաքական քննարկումների ավելի հաճախակի և ընդգրկուն լինելու հանգամանքներով: 1991-2008 թթ. ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշները պայմանավորված են նաև քաղաքական խոսույթի դրսևորման ձևերով և դրա առանձնահատկություններով: Հարկ է նշել, որ քաղաքական խոսույթը ժողովրդավարացման գործընթացի սկզբնական շրջանում դրսևորվում է ավելի սեղմ ծավալներով, քանզի կոնֆլիկտային խոսույթի հաղթահարման համար դեռևս առկա չեն կայուն նախապայմաններ, որոնք թույլ կտան համաձայնության խոսույթի միջոցով հասնել առկա հասարակական-քաղաքական խնդիրների կոնսենսուսային լուծումների: Այս պարագայում 1991 թ. հոկտեմբերի 16-ի ՀՀ Նախագահ-

հի ընտրություններում գրանցված ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը կարելի է համարել բացառիկ, քանի որ այն պայմանավորված էր ազգային արժեքների և հայոց անկախ պետականության վերականգնման մոլուխով: Այդ դեպքում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության այդպիսի բարձր ցուցանիշը պայմանավորված էր ոչ թե քաղաքացիական, այլ ազգային գիտակցությամբ: Տվյալ ժամանակահատվածում քաղաքական խոսույթը պայմանավորված էր ոչ թե ներքաղաքական ուժերի բախումնային գործողությունների խնդրայնությամբ, այլ անկախության վերահաստատմանն ուղղված համաձայնության խոսույթով, որը ժողովրդի միասնական քաղաքական կամքի ձևավորման և դրսևորման հիմք դարձավ:

Ինչ վերաբերում է 2003 թ. մարտի 30-ին տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների երկրորդ փուլում քաղաքական մասնակցության ակտիվությանը, ապա այս պարագայում միանշանակ անհրաժեշտ է անդրադառնալ քաղաքական խոսույթին, որը կրում էր կոնֆլիկտային բնույթ, քանզի պայքարը իշխանության և ընդդիմության թեկնածուների միջև թեժ էր: Կոնֆլիկտային խոսույթն ընտրությունների առաջին փուլում հասարակության ձայները բաժանեց հավասար մասերի՝ բացարձակ մեծամասություն չտալով թեկնածուներից ոչ մեկին: Փաստորեն, կարելի է արձանագրել, որ քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը հասարակական գիտակցության վրա բավական մեծ էր, ինչը ընտրությունների երկրորդ փուլ անցկացնելու հիմք հանդիսացավ, որի ժամանակ գրանցվեց քաղաքական մասնակցության ավելի բարձր ցուցանիշ՝ պայմանավորված տվյալ քաղաքական իրադարձությունների նկատմամբ հասարակական բարձր ակտիվությամբ: 2003 թ. մայիսի 25-ի (ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի) հանրաքվեի ընթացքում քաղաքական խոսույթն ուներ համեմատաբար պասսիվ, սակայն նորից կոնֆլիկտային բնույթ: Այդ ժամանակ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի վերաբերյալ քննադատությունները բազմաթիվ էին, ինչն էլ, ձևավորելով կոնֆլիկտային քաղաքական խոսույթ, նպաստեց քվեարկության արդյունքում վերջինիս տապալմանը: Տվյալ նախագծի տապալումը պայմանավորված էր այդ խնդրի հանդեպ հասարակության զգալի հատվածի անտարբերությամբ, որի հետևանքով գրանցվեց ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության նվազագույն ցուցանիշ:

Ինչ վերաբերում է 2008 թ. փետրվարի 19-ի ՀՀ նախագահական ընտրությունների ժամանակ գրանցված ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշին, ապա այս դեպքում նշանակալի է քաղաքական խոսույթի դերը, որը, նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում կրելով կոնֆլիկտային բնույթ, հիմնական քաղաքական պայքարը կենտրոնացրեց իշխանության և ընդդիմության թեկնածուներից երկուսի միջև: Նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում իշխանության թեկնածուի նկատմամբ ընդդիմադիր թեկնածուի խիստ քննադատական կեցվածքը հանգեցրեց քաղաքական պայքարի թեժացմանը, ինչն իր ուրույն դրսևորումը գտավ նաև քաղաքական խոսույթում, որն էլ իր հերթին բարձրացրեց հասարակության՝ ընտրություններին մասնակցելու քաղաքացիական գիտակցության մակարդակը: Հասարակության տա-

րբեր շերտերը մեծ շահագրգռվածություն ցուցաբերեցին այդ ընտրություններում, որտեղ հասարակական-քաղաքական թեժ քննարկումների հետևանքով ձևավորված քաղաքական խոսույթի ազդեցությունն ընտրազանգվածի գիտակցության վրա բավական մեծ էր: Արդյունքում գրանցվեց մինչ օրս ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշը:

1991-2008 թթ. ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության փորձի ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ ընտրությունների ընթացքում տեղեկատվության տարածումը, քաղաքական գործընթացների հրապարակայնությունը, հասարակական-քաղաքական քննարկումները ձևավորում են քաղաքական խոսույթ, որն իր դրսևորման ձևերով և առանձնահատկություններով կարող է որոշակի ազդեցություն գործել ընտրազանգվածի վարքագծի վրա: *Որքան հաճախակի են հասարակական-քաղաքական քննարկումները, որքան ընդարձակ է տեղեկատվական դաշտը, և որքան բազմաբովանդակ և հրապարակային է քաղաքական խոսույթը, այնքան մեծ է ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ակտիվությունը և ընդհակառակը:*

Փաստորեն, ժողովրդավարական վարչակարգերում, ինչպես նաև ժողովրդավարացման ուղին որդեգրած պետություններում քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը քաղաքական գործընթացների վրա բավական մեծ է, քանի որ այդ գործընթացների ձևավորման և զարգացման արդյունքում քաղաքական խոսույթը կարող է պայմանավորել նաև քաղաքական մասնակցության ձևերը, հատկապես՝ ընտրազանգվածի մասնակցությունը, ինչը ժողովրդավարական պետություններում քաղաքացիական հասարակության բաղկացուցիչ տարրերից մեկն է:

ВИДЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО УЧАСТИЯ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

ОРДУХАНИЯН Э. Г.

Резюме

Вопрос политического участия всегда являлся одним из составных элементов политики. Политический процесс невозможно представить без политического участия, поскольку последнее есть форма выражения политического поведения, основной функцией которого является воздействие на политическую систему, что предполагает участие в принятии политических решений, равно как и в формировании политических институтов. Политический дискурс способствует развитию диалога между властью и оппозицией, а также, в некотором смысле, определяет участие электората.